

HEIKKI SIRVIÖ

Salaliittoteorian kirjallinen käytäntö

Käytännöllisyyden kriteeri aikanamme on raha. Mutta kuinka raha on ottanut haltuunsa ihmisten mielikuvituksen? Syynä täytyy olla salaliitto, jota venäläinen kirjailija Viktor Pelevin käsittelee romaaneissaan *Generation P* (1999) ja *Viides maailmanvalta* (2009).

Aikamme ongelma ei ole kelvollisten teorioiden puute vaan se, mitä suostutaan pitämään käytännöllisenä. Vallitsevan hegemonisen ideologian maailmanse-lityksen mukaan ”maailma on paikka jossa liiketoiminta kohtaa rahan”¹. Minkä tahansa asian käytännöllisyys määritellään rahallisen arvon mukaan. Jokainen instituutio ja yksilö pyritään saattamaan taloudelliseen vastuuseen olemassaolostaan. Näin kaikki muut mahdolliset tavoitteet joudutaan alistamaan rahan tekemiselle. Ensisijaisesti talouden ympärillä pyörivän poliittisen diskursin muu sisältö on pääasiassa löysää moraalipuhetta, jossa ollaan kunnioittavanaan elämää ja yksilön oikeuksia. Käytännössä biopolitiikan ja riskinhal-linnan myötä elämää kuitenkin trivialisoidaan ja ajetaan ahtaalle sanktioimalla tai kieltämällä milloin mitään. Venäläisen ja suomalaisen yhteiskunnan ja demokratian ongelmia voi pitää monilta osin hyvin erilaisina, mutta yhtäläisyyksiäkin on. Taloudellinen ja poliittinen valta kietoutuvat toisiinsa ja kansalaisten todelliset vaikutusmahdollisuudet ovat usein vähäiset. Mikä saa kansalaiset niin säyseästi alistumaan usein hyvin pienten eturyhmien intressejä palvelevaan päätöksentekoon ja politiikan tyhjäksi tekeviin taloudellisiin välttämättömyyksiin, tyhjän lompakon diktatuuriin? Vastausta voi etsiä Viktor Pelevinin tapaan ihmisten tietoisuudesta kysymällä, mikä mielikuvitusta oikein rajoittaa, ja purkamalla informaatioavaruutta hallitsevia selitysmalleja.

Salaliittoteoriat ja satiiri

Tieteelliseen teoriaan verrattuna salaliittoteoriat konkretisoivat ja yksinkertaistavat monimutkaista todellisuutta. Salaliittoteorioita voi pitää epäonnistuneina maailmanse-lityksinä, tieteellisen selittämisen irvikuvina. Ongelma ei ole se, että kansalaiset pohtivat asioiden välisiä yhteyksiä ja vastuuta, vaan syyn ja seurauksen sekoittaminen

ennalta valittuun normatiiviseen kriteeriin. Poikkeamat tärkeinä pidetyistä arvoista tulkitaan pahantahtoisiksi tietoisiksi pyrkimyksiksi, jotka muodostavat suunnitelman. Salaliittoteoriat liittyvät toimijan ja rakenteen suhteeseen, epätoivoiseen pyrkimykseen paikallistaa kasvottoman vallankäytön tuntemattomat vastuunkantajat. Tyypillistä on syntipukkien hakeminen ja löytäminen. Salaliittoteorioita vastaan voi mielekkäästi argumentoida korostamalla ihmistoiminnan ja pyrkimysten moninaisuutta, sattumanvaraisuutta ja rakenteellisten seikkojen vaikutusta. Retorisesti salaliittoteorioita voidaan käyttää esimerkiksi asioita yksinkertaistavan demagogian välineenä, ja vastustajan leimaaminen salaliittoteoreetikoksi vaientaa kiusalliset kysymykset politiikan päämääristä ja vastuusta.²

Salaliittoteoriat voivat toimia myös kirjallisuuden välineinä monimutkaisen ja mediavälitteisen sosiaalisen todellisuuden hahmottamiseksi. Niistä on tullut suosittu, usein ironisesti käytetty kirjallinen keino, mistä hyvinä esimerkkeinä voi mainita Thomas Pynchonin *Gravity's Rainbow* (1973) ja Umberto Econ *Foucaultin heiluri* (1988, suom. 1990). Salaliittoteorioita todellisuuden valottamiseksi kehittää myös Viktor Pelevin kahdessa temaattisesti samankaltaisessa romaanissaan *Generation P* (1999, suom. 2000) ja *Viides maailmanvalta* (2006, suom. 2009). Tulkitsen Pelevinin käyttävän salaliittoteoriaa kulttuurikritiikin välineenä ja ironisoimaan kulkuskapitalismin vaihtoehdottomuutta. Esittämällä poliittiset valinnat välttämättöminä ja vallitsevan järjestyksen todellisuuden rakenteeseen perustuvana Pelevin kyseenalaistaa ajan materialistisen hengen ja ihmisten ansaitsemisen ja kuluttamiseen keskittyvän tietoisuuden.

Peleviniä on luettu ja kommentoitu ahkerasti myös Suomessa. Oudoksuttava on kirja-arvioissa tavanomainen tulkinta, jonka mukaan Pelevinin satiiri kertoo vain Venäjistä, ikään kuin siinä esitetty kulttuurikritiikki ei herättäisi assosiaatioita. Venäjän ilmeisesti ajatellaan

”Pelevinin kvasifreudilaisen taloustieteen mukaan jokainen ihminen taloudellisessa funktiossaan on mammonaksi kutsutun elimistön, *oranuksen* (suupersläpi) solu.”

olevan niin toista maata, ettei siellä kirjoitettu voi koskea ”meitä”. Tämän ajattelutavan mukaan autoritaarinen vallankäyttö, korruptio, karkea materialismi ja mi-hinkään tyytymätön ahneus ovat maassamme tuntemattomia ilmiöitä. Purova satiiri luetaan absurdiksi pilailuksi tulkitsemalla pilkan rajoittuvan naapuriin. Tietenkin Pelevinin teosten ensisijainen konteksti on Venäjä, mutta globalisaation aikakaudella luulisi käyneen selväksi, etteivät talouden lainalaisuudet ja niiden sanelemat kulttuuriset käytännöt kunnioita valtioiden rajoja.

Pelevinin teoksia voi luonnehtia menippolaisen satiiriin käsitteellä sikäli, että sen tunnuspiirteiden mukaisesti niissä esiintyy fantasiaa ja huumoria, kuvataan poikkeuksellisia tilanteita ja käytöstä, käsitellään metafysisiä kysymyksiä, sekoitetaan ja parodioidaan kirjallisia lajeja ja tyylejä sekä kritisoidaan ajankohtaisia ilmiöitä. Postmodernin kirjallisuuden piirteitä Pelevinillä ovat erityisesti oppineen diskurssin parodia ja intertekstuaalisten viittausten ylenpalttisuus.³

Matka mainonnan zikkurratin huipulle

Viimeisen neuvostotodellisuuden kasvaneen sukupolven edustajana *Generation P*:n päähenkilö Vavilen Tatarski joutuu kohtaamaan vanhan todellisuuden yhtäkkisen häviämisen ja korvautumisen jollakin aivan muulla. Kirjallisuusinstituutissa opiskellut, runouden ikuisuudelle omistautunut Tatarski löytää itsensä työskentelemästä kioskimyyjänä tsetseeni Husseinille, kunnes kioskiluukulle ilmaantuu tuttava, joka rekrytoi päähenkilön mainosbisnekseen. Tatarskin työksi muodostuu länsimaisten tuotemerkkien ja mainonnan konseptien soveltaminen entisiä neuvostoihimisiä puhuttelevaan muotoon, mikä tarjoaa Pelevinille ehtymättömän kaksisuuntaisen parodian lähteen.

Perehtyminen mainosten maailmaan vaatii kollegojen kokemusten ja länsimaisen mainonnan teorian ohella epätavallisempia innoituksen lähteitä, kuten babylonialaista mystiikkaa ja kärpässieniä. Oppineen johdatuksen mainontaan ja inhimilliseen tietoisuuteen Tatarski saa kirjoituslaudan välityksellä Che Guevaran hengeltä, joka sanelee hänelle laajan tutkielman ”Identialismi dualismin korkeimpana vaiheena”⁴.

Tutkielman ydinajatuksena on, että kun sammuttettu tv-vastaanotin on tavanomainen ykköstyyppin objekti ja ihminen normaalitilassaan ykköstyyppin subjekti, muuttuu televisio avautuessaan kakkostyyppin objektiksi ja sitä katseleva ihminen kakkostyyppin subjektiksi, joka on enää vain televisiolähetyksen haltuunsa ottama, tajuntaansa kuvausryhmän edellyttämällä tavalla ohjaileva virtuaalijohdattaja. Mainoskatkojen välissä pakonomaisesti ja ohjatusti kanavia vaihtelevaan (*zapping*) taantunut, tv-ohjaajien ja kuvaajien haltuun ottama ihminen muuttuu *Homo Zapiensiksi*. Entä miksi nykyihminen sitten on tällaisessa tilassa? ”Che” jatkaa:

”Kuka pyrkii korvaamaan jo muutenkin eksyksissä haaveilevan *Homo Sapiensin* HZ-tilassa olevalla kuutiometrillä tyhjyyttä? Vastaus on tietenkin ilmiselvää – ei kukaan. Mutta emme anna tilanteen kitkerän absurdiuden häiritä itseämme. Ymmärtääksemme tilanteemme syvällisemmin muistutamme, että television olemassaolon tärkein syy on sen mainontaa palveleva rooli, joka liittyy rahavirtojen liikkeisiin. Tästä syystä meidän on tutkittava sitä inhimillisen ajattelun suuntausta, jota kutsutaan nimellä taloustiede. Taloustieteeksi kutsutaan pseudotiedettä, joka tutkii ykkösjä kakkostason subjektien illusorisia suhteita niiden kuvitteellisen rikastumisen hallusinatorisessa prosessissa.”⁵

Pelevinin kvasifreudilaisen taloustieteen mukaan jokainen ihminen taloudellisessa funktiossaan on mammo-

”Anaalinen vau-impulssi saa ihmisen tuhlaamaan rahaa, jolloin on mahdollista kokea minäkuvien yhteenlankeamisen nautinto.”

naksi kutsutun elimistön, *oranuksen* (suupersläpi) solu, jolla on sosiaalispsykykinen, kudosnesteenä toimivaa rahaa lävitseen päästävä solukalvo. *Oranuksen* alkeellista hermojärjestelmää vastaa media, jossa esiintyy kolmenlaisia hermoimpulsseja, nimittäin oraalisia, anaalisia ja torjuvia vau-impulsseja (kaupallisesta huudahdussanasta wow!). Oraalinen vau-impulssi saa ihmisen kahlmimaan rahaa, jotta tämän ei tarvitse ”kärsiä minäkuvan ja mainonnalla luodun ideaalisen yliminäkuvan välisestä kuilusta”⁶. Anaalinen vau-impulssi saa ihmisen puolestaan tuhlaamaan rahaa, jolloin on mahdollista kokea näiden minäkuvien yhteenlankeamisen nautinto. Koko ajan kyse on rahasta itsestään, ei siitä, mitä sillä jostakin muusta syystä voidaan tehdä. Torjuntaimpulssi on kaikkein tärkein, sillä juuri se saa ihmisen samastumaan jäännöksettä *oranuksen* soluun (taloudelliseen funktioonsa) ja torjumaan kaikki muut psyykkiset prosessit, mitä Pelevin havainnollistaa sananparsilla, kuten ”*Money talks, bullshit walks*” tai ”*If you are so clever show me your money*”⁷.

Ihminen menettää kyvyn pohtia todellista luontoaan, sillä toistuva HZ-tilalle altistuminen muuttaa tietoisuutta niin, että se voi käsitellä vain ”oraalis-anaalisen vau-sisällön läpikulkemaa informaatiota”⁸. Persoonallisuus korvautuu identiteetillä, eli ihminen määrittäyty kuluttamiensa tuotteiden kautta ja oma ajattelu tuottaa pelkkiä vau-faktoreita ilman television katseluakin. Koko kulttuurin rakentumista kolmen vau-faktorin varaan, eli kaupallisen kulttuurin ihmisestä ottamasta henkistä niska-lenkkiä, kuvastaa Pelevinin mukaan monien elokuvien juonen pyöriminen seteleillä täytetyn mustan salkun ympärillä. ”Tulevaisuudessa yhtään taideteosta ei tehdä huvin vuoksi, eivätkä niinkään kaukana ole sellaiset kirjat ja elokuvat, joiden pääsisältö on Coca-Colan piiloylistys ja hyökkäykset Pepsi-Colaa vastaan tai päinvastoin”⁹. Chen otsikon identialismi viittaa juuri persoonallisuuden syrjäytymiseen ja korvautumiseen tavaramuotoisella

identiteetillä. Tästä syystä ei myöskään ole mahdollista enää puhua ihmisen toiseen ihmiseen kohdistamasta sorrosta, sillä ”identialismin vaiheessa se, jonka vapaudesta saattoi taistella, katoaa näköpiiristä”¹⁰.

Filosofisen diskurssin parodiallaan Pelevin on tarjoavinaan selityksen rahan julkista keskustelua ja informaatiovaruutta hallitsevalle roolille. Kaiken pelkistyminen rahaan muistuttaa Kenneth Burken ajatusta rahasta modernin länsimaisen ajattelun jumala-terminä, jota voi käyttää kaiken muun selityksenä. Kun jokin on pelkistetty rahaksi, on saavutettu selkeä arvon mitta, eikä muuta tarvitse sanoa.¹¹ Televisiolle teoriassa annettu keskeinen rooli on yhtymäkohta Thomas Pynchonin romaaniin *Vineland* (1990), jota voi lukea 1980-luvun Yhdysvaltojen kulttuurikritiikkinä ja amerikkalaisen vasemmostoradikalismien muistokirjoituksena.

Tatarskin edetessä urallaan mainosmaailmassa haasteet kovenevat. Moskovalaisgangsterin tilaama venäläisyyssaate, viisi sivua ja yhden sivun tiivistelmä, on osoittautua ylitsekäymättömäksi. Toimeksianto kuuluu:

”Sen pitää olla suoraa puhetta ilman mitään taka-ajatuksia. Ja semmoinen, että voin käyttää sitä minkä tahansa vientihiipparin – liikemiehen, laulajatypykän tai kenen tahansa – levityksessä. Etteivät ne luulisi, että me täällä Venäjällä on vain pöllitty rahat ja pantu teräsovi suojaksi.”¹²

Onko ulkoministeriön maabrändityöryhmän taustalla Vovtsik Pikkuisen ongelma ”kun ei ole enää mitään muuta aatetta kuin tuohi” ja sen herättämä kysymys ”mutta eihän tuohen takana voi olla pelkkiä tuohta, eihän”¹³? Toivoa sopii suomalaisen työryhmän selviytyvän haasteestaan paremmin, sillä Tatarskin pelastukseksi koituu toimeksiantajan kuolema.

Zikkuratin huipun lähestyessä ja Tatarskin tietoisuuden noustessa uusille askelmille alkavat taloudelliset

”Maailmaa hallitsee hyvin vanha Ištar-jumalatartha palveleva Kaldealaiskilta, Puutarhurien Seura.”

poliittisen järjestyksen perusteet selvitä. Tatarski rekrytoidaan mainostoimistojen mainostoimistoon, salaperäiseen firmaan joka toimii nimikkeiden ”Mehiläistenhoitoinstituutti” ja ”Pankkien informaatioteknologinen yhteistyökomitea” alla. Käy ilmi, että siellä tuotetaan kaikkein tärkeimmät televisiolähetykset. Merkittävimpien oligarkkien ohella kaikki poliitikot duuman jäsenistä presidenttiin ovat 3D-mallinnuksia, joiden edesottamukset ja julkiset esiintymiset käsikirjoitetaan, tuotetaan ja lähetetään eetteriin Mehiläistenhoitoinstituutista. Tämä on mahdollista, koska henkilökohtaisesti toisiaan tapaava eliitti näyttätyy laajemmalle yleisölle vain joukkotiedotusvälineissä, ennen muuta televisiossa, ja illusion vahvistamiseksi firmassa toimii erityisvirasto ”Kansan Tahto”, jonka työntekijöiden tehtävänä ”on kulkea kertoilemassa, että ovat juuri nähneet jonkun johtajista”¹⁴. Totuus on aluksi vaikea uskoa:

– Mutta sehän on suuren luokan huijausta.

– Oi, sanoi Morkovin, – noin ei pidä sanoa. Mitä suurempi huijaus, sitä kovemmat aplodit. Mitä sinä nyt? Jokainen poliitikkohan on olemukseltaan pelkkä televisiolähetyksen. Ajatteles jos pannaan elävä ihminen television eteen. Joka tapauksessa sen puheet on speechwriterarmeijan kirjoittamia, takit stilistiryhmän valitsemia ja ratkaisut Pankkien välisen komitean tekemiä. Jos se saakin yhtäkkiä halvauksen, niin mitä sitten – pitääkö koko homma muka aloittaa alusta?”¹⁵

Satiirille tyyppilliseen tapaan valaistaan *Generation P:ssä* todellisia ilmiöitä tarttumalla mahdollisuuteen ja liioittelemalla, kertomalla riittävän iso valhe. Vaikka Kari Palosen tapaan voi hyvin perustein puolustaa ammattipoliittikon erillisyyttä kansasta ja autonomisuutta äänestäjiin nähden¹⁶, liittyy politiikan ja talouselämän vaikuttajien tiiviisiin keskinäisiin suhteisiin ja menestyksekkääseen

eristäytymiseen muusta yhteiskunnasta vakavia ongelmia, joista vaalirahakohu tarjosi vain pienen maistiaisen. Samoin voi Pelevinin luomusta lukea radikaalina versiona politiikan representaatioteoriasta ja olettamuksesta, ”että kaikki legitiimi poliittinen valta on oleellisesti esteettistä”¹⁷.

Pelevin ei tässä leikittele pelkästään Venäjän Jeltsinin kauden tilanteella. Hänen salaliittoteoriansa mukaan poliittinen käytäntö on saanut alkunsa Yhdysvalloista: ”Reagan oli toisella kaudellaan jo animoitu”¹⁸. Venäjän politiikan vauhdikkaammat käänteet selitetään venäläisten copywritereiden etevämmyydellä. Poliittisella luovuudella on kuitenkin omat hämärit rajansa:

– Ahaa. Ja miten valitaan, mitä nämä oligarkit päättävät?

– Poliittisen tilanteen perusteella. Sehän on vain sanonta, tuo ”valitaan”. Tosiasiassa ei ole erityisesti valinnan varaa. Ympäriällä vallitsee silkka rautainen välttämättömyys. Niin noille kuin näillekin. Ja minulle ja sinulle.

– Siis mitään oligarkkejakaan ei ole olemassa? Mutta meidän alakerrassahan on sellainen taulu – Pankkien yhteistyökomitea...

– Se on siksi, että koppelakit kunnioittaisivat meitä, vastasi Morkovin, – eivätkä tyrkyttäisi meille turvapalveluitaan. Tämä on Pankkien yhteistyökomitea, totta kyllä, mutta ne pankit ovat kaikki komitean yhteisiä. Ja komitea olemme me.”¹⁹

Tatarskin yrittäessä kysellä tarkempia perusteita, ”minkä varassa tämä kaikki on”²⁰, on vastauksena luja nipistys ja neuvo olla ajattelemasta asiaa. Maailmaa ei hallitse ”kuka” vaan ”mikä”, eli hyvin vanha Ištar-jumalatartha palveleva Kaldealaiskilta, Puutarhurien Seura, jonka salaisuuksiin Tatarski lopulta vihitään. Pelevinin ajatukset television merkityksestä kollektiiviselle tietoisuudelle ovat pitkälle kehitelty esimerkki politiikan representationaali-

”Suuri osa vampyyrin opetuksesta tapahtuu degustoimalla valikoituja verinäytteitä, esimerkiksi ’Pasternak + 1/2 Nabokov’. Mutta mitä on bablos?”

sesta ulottuvuudesta, eli siitä, kuinka politiikan ilmiöiden todellisuus on suunniteltu, toteutettu ja pantu esille. Viihdeorientoituneen median rooli representaation käytäntöjen luojana on merkittävä, mutta esteettiset lähteet, kuten kirjallisuus, voivat kansainvälisen politiikan tutkija Roland Bleikerin mukaan auttaa tunnistamaan ja haastamaan näitä käytäntöjä²¹. Eikä Bleiker väärässä olekaan, sillä niin juuri Pelevin satiirissaan tekee.

Herra se on kaldealaisillakin

Roma Štorkin on työtön moskovalaisnuori, jolle kesäpäivänseisauksena kyltti kadulla lupaa tositilaisuuden päästä eliittiin. Roma seuraa vihreitä nuolia, hänet todetaan vereltään riittävän jalosukaiseksi ja hänestä tehdään vampyyri. Vampyyrimyytti saa Peleviniltä tavanomaisesta poikkeavan ja huolellisesti kehitellyn käsittelyn. Vampyyrieliitin (verenimijät) ja hyväksikäytetyn ihmiskunnan vastakkainasettelun käyttö kapitalismin kritiikin välineenä vaatiikin omaperäisyyttä kantaakseen parodista asetelmaa pidemmälle.

Vampyyrieliittiin ei astuta noin vain, se vaatii koulutusta. Tärkeimmät tieteet ovat diskurssi ja glamour, nykykulttuurin peruspilarit: Pelevinin mukaan menestyvän ihmisen puhe on diskurssia ja se, miltä tämä näyttää, silkkaa glamouria. ”Glamour on rahan muodossa ilmaistua seksiä [...] tai jos niin halutaan, seksin muodossa ilmaistua rahaa” ja ”diskurssi taas on [...] glamourin sublimaatiota”, eli ”diskurssi on seksiä, jota ei ole tarpeeksi ja joka ilmaistaan rahassa, jota ei ole”²². Pelevinin satiirin kohteena ovat pintailmiöiden ohella valta ja sen edellyttämä kontrolli ja naamioituminen. Romalle avautuu uusi ja outo maailmanselitys, jonka mukaan ihminen on vampyyreiden jalostustyön tuote, lypsylehmä, josta ei kuitenkaan lypsetä verta vaan bablosta. Veren mainitseminenkin on vulgaaria, joten vampyyrit degustoivat,

maistavat hienostuneesti ihmisen punaista nestettä päästäkseen tunkeutumaan tämän tajuntaan. Puraisu on salamannopea ja huomaamaton toimenpide, joka paljastaa ihmisen tietoisuuden vampyyrille täydellisesti. Samoin suuri osa vampyyrin opetuksesta tapahtuu degustoimalla valikoituja verinäytteitä, esimerkiksi ”Pasternak + 1/2 Nabokov”. Mutta mitä on bablos?

Pelevin kehittää *Viidennessä maailmanvallassa* jälleen teoriaa kulutuskapitalismin aikakauden ajatustavoista. Oletetaan Pelevinin tavoin, että ihmisellä on A-mieli ja B-mieli. A-mieli havainnoi fyysisistä todellisuutta, ja sen piirissä ovat refleksit ja vaistot. B-mieli puolestaan tuottaa mielikuvia itsestään käsin, ”abstraktien käsitteiden revontulia”²³. Lisäksi nämä B-mielen kuvitteelliset sisällöt ovat eräs A-mielen kohde. Esimerkkinä tarjotaan kaksi kasinon eteen pysäköityä, ulkoisilta ominaisuuksiltaan samanlaista, pitkää ja mustaa autoa.

”Kun panet merkille erot korin ja lamppujen muotoilussa, erot moottorin äänessä ja renkaiden kuvioinnissa, silloin toiminnassa on A-mieli. Kun taas näet kaksi mersua, joista toinen on ylellinen, koska se on viime vuoden huippukallista mallia, ja toinen nolo muinaisjäännös, koska jo Berzovski körotteli sellaisella kenraali Lebedin luo saunomaan ja sellaisen voi nykyään ostaa kymmenellä taalalla, niin toiminnassa on B-mieli. [...] Mutta sinä näet ne kahden vierekkäisen mustan auton ominaisuuksina. Niinpä sinusta tuntuu, että B-mielen tuote on heijastumaa jostain oikeasti ulkoisessa todellisuudessa olemassa olevasta.”²⁴

B-mieli on vain ihmisillä, ja se on vampyyrien jalostustyön tulos. B-mieli toimii raharauhasena varmistamiseksi, ettei ihminen ajattele muuta kuin rahan tekemistä. Näin ihminen muuntaa itsestään louhimansa elämänenergian vampyyrien hyödynnettävissä olevaan muotoon. Bablos on rahan lopullinen olomuoto, ihmisen elinvoiman tii-

viste, ”pyhä juoma, joka tekee vampyyreistä jumalia”²⁵.

Taloudellisella toiminnalla on siis itsensä ulkopuolinen tarkoitus eikä rahan käyttö arvon mittana ole vain viivoittimen pituuden mittaamista itsellään. Mutta rahaan liittyy voimakkaita ajatustottumuksia:

”– Eihän raha ole tuotettava tuote, sanoin – Se on vain yksi keksinnöistä, jotka tekevät elämän helpommaksi. Yksi evoluution seurauksista, joka on nostanut ihmisen eläinten yläpuolelle...

Enlil Maratovitš tuijotti minua huvittuneena. [...]

– Ei, hän vastasi. – Hän on laskeutunut huomattavasti niiden alapuolelle. Nykyisin vain liiketoimistaan vetäytyneet miljonaari voi suoda itselleen eläimen elämäntavan: asua luonnon keskellä elimistölleen sopivimmassa ilmastossa, liikkua paljon, syödä ekologisesti puhdasta ravintoa ja olla silti koskaan huolehtimatta yhtään mistään. Miettikääpä: yksikään eläin ei tee työtä.

– Entä oravat? kysyi Hera. – Kerääväthän ne pähkinöitä.

– Kultaseni, ei se ole työtä. Jos oravat tuputtaisivat toisilleen aamusta iltaan mädäntynyttä karhunpaskaa, se olisi työtä. Pähkinöiden keruu taas on ilmaista shoppailua. Työtä tekevät vain karjaeläimet, jotka ihminen on jalostanut kuvakseen ja kaltaisekseen. Sekä ihminen itse. (...) Oletko tosissanne sitä mieltä, että ihminen tekee kaiken tämän itsensä eteen?”²⁶

Ihminen on siis kontrolloitu nauta, jota ei voi päästää vapauteen. Vapaan tahdon asemesta ihmisellä on näennäinen toiminnan vapaus, eli on samantekevää, mitä ihminen tekee, kunhan se tuottaa mahdollisimman paljon rahaa. Tämä lieneekin nykymuotoisen taloudellisen liberalismien mukainen käsitys vapaudesta.

Kaldealaiset ovat *Viidennessä maailmanvallassa* vampyyrimaailman ja ihmismaailman välinen yhdysside, hallintoehkäily, joka vastaa tuntemamme maailman eliittiä. Tällä kertaa heidän kerrotaan kuitenkin olevan lihaa ja verta, ei pelkkiä mallinnuksia.

”– Selvä juttu, sanoin, – vapaamuurarien salaliitto siis? Tai maailmanhallitus?

– Sinne päin, hymyili Mithra. – Ihmisten salaliittoteorioista on meille paljon hyötyä. Ihmiset tietävät, että on olemassa salaseura, joka hallinnoi kaikkea. Mutta kaikki lehdet ovat iät ja ajat kinanneet siitä, mistä seurasta on kyse. Ja tulevat, kuten tajuat, kinaamaan siitä jatkossakin.”²⁷

Vampyyrien viides maailmanvalta hahmottuu lopulta vampyyrien ja kaldealaisen nimettömäksi diktatuuriksi, vampyyrien yleismaailmallisen imperiumin hallitsemaksi humaaniaksi aikakaudeksi. Humaania siitä tekee pyrkimys hyväksikäyttöön ilman väkivaltaa, ja sen kulttuuria on kehittynyt postmodernismi²⁸. Tämä on postmodernin vaihe, joka on lakannut viittaamasta vanhempiin kulttuurin kerroksiin ja keskittyy viittamaan itseensä. Ei tarvita *Iliasta* kun on *Trojja*-elokuva (2004). Pelevinin kulttuurikritiikissä kehittyneeksi postmodernismiksi luokiteltujen kulttuurintuotteiden tehtävä on tuottaa

mustaa kohinaa, eli informaatiotausta, jota vasten ihmisen on mahdotonta edes satunnaisesti oivaltaa, mistä on kyse. *Generation P*:ssä Puutarhurien Seuran muodostama eliitti palvelee Ištar-jumalataria, ja myös *Viidennessä maailmanvallassa* Ištarilla on erikoinen roolinsa. Kuten lainauksista käy ilmi, käyttävät vampyyrit itsestään muinaisten jumalien nimiä, ja näin kertomuksen myötä Roma Štorkinista tulee Rama II, yksi rahan jumalista.

Pelevinin sankareille tyyppillistä on, että he eivät voi muuttaa kertomusmaailmassa oikeastaan mitään. Maailman salaisuus vähitellen vain paljastuu tai paljastetaan heille. Pelevinin suosimaa juonikulkua voi nimittää ironiseksi kehityskertomukseksi, sillä niin Tatarski kuin Roma nousevat hieman ulkopuolisista taviksista eliittiin avuinaan korkeintaan luontainen älykkyys ja hyväntahtoinen viattomuus. Kiinnostavaa on, kuinka sankarit eivät asetu järjestystä vastaan, vaan tullen vähitellen vihityiksi sen salaisuuksiin nousevat kohtalonomaisesti sen huipulle. Tämä lieneekin Pelevinin pirullisuuden huijenta. Pelevinin politiikka toimii satiirille tyyppilliseen tapaan siten, että kritiikin kohteena oleva ajattelutapa ollaan hyväksyvinään ja sitten saatetaan se naurunalaiseksi kirjoittamalla siitä parodioitu ja paisuteltu versio.

Pelevinin versio edustuksellisesta demokratiasta tapahtuu televisiossa. Fenomenologisesti poliitikko on siis pelkkä televisiolähetys. Tämä on radikaali muoto esteettisestä politiikasta ja politiikan representaatioteoriasta. Poliittinen kamppailu tapahtuu ihmisten mielissä, ja manipulaation ylivoimaisuuden vuoksi se on jo valmiiksi hävitty. Vai onko sittenkään, jos edelleen on mahdollista kirjoittaa satiiria? Peleviniläistä salaliittoteoriaa voidaan lukea voimakkaana vastalauseena passiiviselle alistumiselle turruttavaan ja tyhmistävään kapitalistiseen informaatioavaruuteen, ajattelun ja elämäntavan vaihtoehdottomuuden politiikkaan. Pelevinin tulkinta niistä mielen mekanismeista, jotka estävät ihmistä ajattelemasta muuta kuin rahaa, sen kahmimista ja kuluttamista, on myös kysymys lukijalle: tyydytkö ja suostutko sinä tähän, riittävätkö diskurssi ja glamour, oletko *Homo Zapiens* vai *Sapiens*?

Pelevinin käsityksen mukaan kirjallisuudesta ei kannata etsiä opetuksia. Ihmiset oppivat paremmin epämieluisista kokemuksista kuin mieluisista lukukokemuksista. Tärkeä sen sijaan on kirjallisuuden mahdollisuus muuttaa ajattelutapoja. Kirjallisuuden poliittisuudesta Neuvostoliiton kontekstissa Pelevin tarjoaa valaisevan esimerkin. Hänen mukaansa Solzhenitsynin avoimen neuvostovastainen kirjallisuus ei voinut vapauttaa tietoisuutta, koska se vain osoitti ihmisille heidän orjuutensa asteen. Bulgakovin *Saatana saapuu Moskovaan* (1966) puolestaan oli jotakin täysin neuvostotodellisuuden ulkopuolista, rikkoi selitysmallin jatkuvuuden ja kykeni vapauttamaan lukijansa.²⁹

Kirjallisuuden politiikasta

Virallisen sektoripolitiikan taantuminen hallinnoimiseksi ei välttämättä merkitse politiikan kuolemaa. Poliittinen

toiminta hakeutuu toisaalle ja poliittisesti kiinnostavia ilmiöitä on syytä etsiä muilta elämänalueilta. Tämä voi johtaa taiteen poliittisuuden korostumiseen esimerkiksi kulttuurikritiikin merkityksessä, kuten olen Pelevinin kirjallisuutta tulkinnut.

Kirjallisuuden tiedollista luonnetta havainnollistaa Stephen Toulminin ajatus modernin humanisoinnista eli tiedonintressistä, joka suostuu pitämään tärkeänä retorista kielenkäyttöä, partikulaarisia tapauksia, paikallisia ja ajallisia, tilannesidonnaisia ilmiöitä vastoin modernin tieteellisen ajattelun keskittymistä loogisella järjellä todistettuun ja ylöskirjattuun, universaaliin, yleiseen ja ajattomaan tietoon.³⁰ Tieteen kannalta tämä edellyttää paitsi teorian kytkemistä vahvemmin historiallisiin konteksteihin, myös monitieteisen näkökulman ja kulttuurin laajan skaalan parempaa huomioimista. Poliitiikan tutkimukselle tärkeä tavoite on ”heikomman logoksen vahvistaminen”, eli tavat kyseenalaistaa, kiistää, hylätä ja ajatella toisin kaikkea luonnollista ja yleisesti hyväksyttyä. Tähän kuuluvat monimielisyydellä operointi, retoriikan taito ja tiedollisena asenteena skeptisismi: kaikki ainesta, jota voi olettaa löytävänsä poliittisen luennan kannalta otollisesta kirjallisuudesta.³¹

Kirjallisuuden poliitikkalle tyypillistä on kirjailijoiden itsensä välttelevä suhtautuminen taiteensa poliittiseen lukemiseen. Kyse on merkitysten ja tulkintojen avoimuudesta ja vastarinnasta pyrkimyksille hallita niitä. Toisaalta otetaan etäisyyttä institutionaaliseen politiikkaan siksi, että se ja siihen kohdistuva vastenmielisyyys hallitsevat poliitiikkakonseptiota, tai sitten syynä on varsin käytännöl-

linen haluttomuus joutua järjestelmän rattaisiin. Tämä suhtautuminen on tärkeä kirjailijan erityiselle poliittisen osallistumisen tavalle ja sananvapauden säilyttämiselle: mahdollisuus vetäytyä taiteen monimerkityksisyyden suojiin tekee siitä sen, mitä se on, ja voi vapauttaa ilmaisia ja tarjota tilaisuuden radikaaleille irtiotuille.

Poliittinen lukeminen ei ole mielekäs ilman yritystä arvioida kirjailijan intentioita. Niitä ei voi tyhjentävästi tavoittaa, sillä on muitakin kiinnostavia merkitysulottuvuuksia, mutta tarkasteltaessa politiikkaa toimintana on yritettävä hahmottaa sen tavoite. Kirjallisuutta tarkasteltaessa on siis kysyttävä, mitä kirjailijan on ollut mahdollista tarkoittaa ja minkälainen perusteltavissa oleva tulkinta tästä on muodostettavissa.³²

Jokainen Peleviniä lukenut tietää hänen teoksiinsa sisältyvän paljon muutakin kuin kapitalismin ja vallankäytön kritiikkiä. Poliittinen aspekti Pelevinin satiireissa tulee selkeästi esiin pilkassa, joka kyseenalaistaa reaaliosialismin tai kulutuskapitalismin kaltaiset yksinkertaiset tavat ja orjuuttavat ideologiset käytännöt. Valaisevampaa kuin lukea Pelevinin satiireja pelkkänä absurdina huumorina tai sävyiltään ylimielisenä pilkkana on lähestyä niitä puoliksi vakavissaan, tutkimuksena kollektiivisten merkitysten kieroutumisesta rahan ympärille. Jos kysytään, ketkä meitä oikeastaan johtavat ja minne, on syytä nipistää itseään lujaa rangaistukseksi. Lopultakin Pelevinin satiiria luettuaan voi toivonsa rakentaa sen varaan, että ”kaikkialla on kuitenkin oma Fujinsa, vaikka joskus matala ja oksenuksen peittäjä”³³.

Viitteet

- 1 Pelevin 2000, 109.
- 2 <http://de.wikipedia.org/wiki/Verschwörungstheorie>
- 3 Käkälä-Puumala 2007, 174.
- 4 Pelevin 2000, 100–119.
- 5 Sama, 106.
- 6 Sama, 107.
- 7 Sama, 108.
- 8 Sama, 112.
- 9 Sama, 115–116.
- 10 Sama, 119.
- 11 Burke 1945, 91–117; Summa 1996, 60.
- 12 Pelevin 2000, 176.
- 13 Sama, 175.
- 14 Sama, 209.
- 15 Sama.
- 16 Palonen 2010.
- 17 Ankersmit 2002, 118.
- 18 Pelevin 2000, 217.
- 19 Sama, 219.
- 20 Sama, 221.
- 21 Bleiker 2009, 34.
- 22 Pelevin 2009, 58.
- 23 Sama, 162.
- 24 Sama, 163.

- 25 Sama, 237.
- 26 Sama, 167–168.
- 27 Sama, 193–194.
- 28 Vrt. Korhonen 1998, 201–213.
- 29 <http://www.russianwriters.eu/archives/pelevinkropywiansky.pdf>
- 30 Toulmin 1990, 30–35, 186–192.
- 31 Palonen 1996, 154–155.
- 32 Skinner 2002, 113.
- 33 Pelevin 2009, 216.

Kirjallisuus

- Ankersmit, Frank, *Political Representation*. Stanford University Press, Stanford 2002.
- Bleiker, Roland, *Aesthetics and World Politics*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2009.
- Burke, Kenneth, *A Grammar of Motives*. Prentice Hall, New York 1945.
- Korhonen, Pekka, Miksi tässä? Postmoderni näkökulma. Teoksessa *Politiikka pois paikoiltaan*. Toim. Tuija Parvikko, Kari Palonen ja Leena Eräsaari. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1998, 201–213.
- Käkälä-Puumala, Tiina, Autolla manalaan.

- Teoksessa *Satiiri. Jobdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Toim. Sari Kivistö. Yliopistopaino, Helsinki 2007, 172–192.
- Palonen, Kari, Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa*. Toim. Kari Palonen & Hilka Summa. Vastapaino, Tampere 1996, 137–161.
- Palonen, Kari, Ovatko poliitikot pahoja? *niin & näin* 1/10, 75–82.
- Pelevin, Viktor, *Generation "π"* (Generation π, 1999). Suom. Arja Pikkupeura. Tammi, Helsinki 2000.
- Pelevin, Viktor, *Viides maailmanvalta* (Empire V, 2006). Suom. Arja Pikkupeura. Tammi, Helsinki 2009.
- Skinner, Quentin, *Visions of Politics Volume I: Regarding Method*. Cambridge University Press, Cambridge 2002
- Toulmin, Stephen, *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*. The University of Chicago Press, Chicago 1990.